

Orcid: 0000-0001-7143-9123

Oraz Sapaşev
El Farabi Kazak MÜ
Türkoloji ve Dil Teorisi Bölümü doçenti
sapashevo@gmail.com

İLK KAZAK KİTAPLARI VE ONLARIN DİL ÖZELLİKLERİ

Oraz Sapashev

FIRST KAZAKH BOOKS AND THEIR LANGUAGE CHARACTERISTICS

Kazak dilinde kitap yayıncılığı 200 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Kitaplar önce Arapça, kısa bir süre Latin alfabesiyle, 1939'dan itibaren ise Kiril alfabesiyle yayımlandı. Gelecek: Manevi Diriliş" başlıklı sergide, 1929-1942 yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Milli Akademik Kütüphanesi'nde Latin harfleriyle basılan kitaplar sergisi açıldı. Sergide çeşitli türlerde, çocuk ve kurgu kitaplar ile çeşitli branşlardan yayınlar yer alıyor.

Kazak bozkırlarında kitap dağıtımı Büyük İpek Yolları sayesinde gelişmiştir. Batıdan doğuya ve doğudan batıya giden ticaret kervanları, Kazak topraklarındaki kitap ticaretini önemli ölçüde etkilemiştir. Kazak topraklarındaki bilgin ve düşünürler, sıradan insanlar, dünyada yaşanan kültürel değişimler ve haberler hakkında bu kitaplardan bilgi sahibi oluyorlardı. Rusya ile ilişkilerin güçlenmesinden bu yana Çin, Buhara ve Taşkent'ten gelen kitapların sayısına Kazan, Ufa ve Orinbor şehirlerinde basılan kitaplar eklendi. 18. yüzyılın ortalarında İstanbul'dan Kazakistan'a başta Kur'an olmak üzere çeşitli dini kitaplar ulaştırıldı. Kitabın fiyatı çok pahalıydı. Yalnızca feodal beyler ve soylular bunu karşılayabilirdi.

Kazak kitap yayıncılığının tarihi 19. yüzyılın başlarında başlıyor. Kazakça basılan ilk kitap, 1807 yılında "Aziya" yayınevi tarafından "Kissa-i Seifulmalik" adıyla yayımlandı. Kazak, Çağatay ve Tatar dillerindeki bir doğu efsanesine dayanan bir aşk destanıydı. Aynı yıl Kazan Gymnasium'un yayınevi olan "Asya" Kazan Üniversitesi'ne devredildi. Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında bu üniversite matbaasından onlarca ünlü Kazak kitabı basıldı. Bunlar çoğunlukla Doğu ve Kazak folklorunun örnekleri, resmi kararnamelerin çevirileri ve kraliyet hükümeti ve eyalet idaresinin kararlarıydı. "Seifulmalik" yayınlanan ilk Kazak eseri olup Kazaklar arasında geniş çapta yayıldığına bir kanıttır. Konusu Bin Gece masalından alınmış olsa da Kazak toplumuna özgü bir eserdir. Edebi dilde bir Nezir destanına dönüştü, aydınların günlünde yer buldu ve ardından Kazakistan'ın sıradan halkının diline aktararak milleti büyüledi.

"Seifulmalik'in Kazak halkının özgün eseri olduğunun bir başka kanıtı da, bir asırdan fazla bir süredir basılarak geniş kitlelere yayılması, sadece ülkede değil, ezberlenmesi ve dinlenmesidir.

O dönemde çocukların okumaya olan ilgisini artırmak amacıyla parlak, zengin renklere sahip çocuk edebiyatını yayınladı. Kitapların yanı sıra o dönemde yayımlanan süreli yayınlar, gazete ve dergiler de sergileniyor. Örneğin o dönemin ünlü yazarlarının yayımlandığı "Edebiyat Cephesi" dergisinin kapağı. Bunlar arasında Zhambyl Zhabaev, Saken Seifullin, İlyas Zhansugirov, Beimbet Mailin, Muhtar Auezov da var. Lev Tolstoy, A. Puşkin, Mark Twain, Jules Verne, Lermontov ve diğer dünya klasikleri Kazakçaya çevrilerek Latin harfleriyle basıldı. O dönemde birçok eser Kencebaev tarafından tercüme edildi. Ve A.S.Puşkin'in eserleri ünlü şair Sagi Jienbaev tarafından çevrildi. Şu anda kütüphanede belirtilen dönemde Latin harfleriyle basılmış 1.000'den fazla kitap bulunmaktadır. Kazak alfabesi, diğer milletlerinki gibi, gelişiminde çeşitli aşamalardan geçmiştir. Arapça grafikler birkaç yüzyıl boyunca Kazak topraklarına hakim oldu. 1912 yılında Ahmet Baytursinov bunu basitleştirerek ilk "stenografi" alfabesini yarattı. Ne yazık ki bu sürüm yalnızca 1929'a kadar kullanıldı. Ancak İran ve Afganistan'da yaşayan akrabalarımız hala dedemiz Ahmet Baytursinov'un bu mazeretini kullanıyor. 1929 yılında Latin grafiklerine kopyalanmaya başlandı. Zor bir dönemdi: Cehaletle mücadele, cehaletin ortadan kaldırılması. 1929'dan bu yana okuma-yazma öncesi ve ilkökul grupları için "Alipbi" yayımlanmaktadır. Ayrıca 1929-1933 yıllarında Latin alfabesiyle yazılan ilk kitaplar da sergilendi. "Edebiyat", "Kazak dili", "Dil sorunları", "Okuryazarlık Metodolojisi" yayınları ve diğer eğitim araçları ve antolojileri cehaletle mücadeleyi amaçlıyordu. 1936-1938

yıllarında kitapların toplu olarak basıldığı ve dağıtıldığı görülmektedir. Kiril yazı tipine resmi geçişe rağmen 1942'nin sonuna kadar kitaplar Latin yazı tipinde yayınlandı.

20. yüzyılın başlarından, yani tam olarak 1917 yılına kadar Kazakça, Kazakça-Tatarca ve Kazakça-Rusça dillerinde 900'den fazla kitap yayımlandı. Toplam tirajları 5 milyon kopyadır. Böyle bir gösterge o dönem için büyük bir başarıdır. Ayrıca çok sayıda yabancı edebiyat vardı.

Kazan yayınevi ve matbaaları Türkçe, Kazakça ve Tatarca dillerinde kitap basımı ve dağıtımında diğer şehirlere (Petersburg, Ufa, Taşkent, Orynbör) kıyasla özel bir yer tuttu. 19. yüzyılda Doğu halklarının ana dillerinde basılan kitapların yüzde 70'inin burada daktilo edilip basıldığı tespit edildi. Bunun nedeni, iyi bir basım temelinin mevcut olmasıdır. Sonuç olarak, 19. yüzyılın ortalarında 15'ten fazla matbaa, litografi vb. organize edildi. Kazan Üniversitesi yayınevi kitap basımı ve resimlemenin yanı sıra mektup bolluğu açısından da ilk sıralarda yer aldı. 19. yüzyılda Kazan şehrinde Kazak ve Doğu kitaplarını basan 13 matbaa vardı. Kazan, Kazak kitaplarının basımında önemli yer tutan ilk yayınevi olmuş ve 19. yüzyıldan itibaren Petersburg, Ufa, Taşkent, Orenburg, Semey, Ombi, Ural, Verny şehirlerinde Kazak kitapları basılmaya başlanmıştır. ve Astrahan.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren A. Baitursynov, M. Dulatov ve M. Seralin gibi eğitimcilerimiz Kazak topraklarında sistemli bir kitap ticaretinin kurulmasına büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Kazak Özerk Cumhuriyeti'nin devlet matbaası Kasım 1920'de düzenlendi. Oluşturulması konusu aynı yılın 4-12 Ekim tarihlerinde düzenlenen Kazak SSR Konseyi Kurucu Kongresi'nde kabul edildi.

3 Kasım 1920'de Kazak Merkez Yürütme Komitesi olağan toplantısında milli devlet matbaasına ilişkin Nizamnameyi kabul etti. Bu belge yayıncının hak ve yükümlülüklerini tanımlar.

Böylece cumhuriyette ilk defa resmi bir yayın kuruluşu kurulmuş oldu. Yayının yayın kurulunda A. Baitursynuly, A. Bokeikhanuly, S. Saduakasov, H. Bolganbaev, Zh. Aymauly vardı. Yayın kurulu, kitap sıkıntısının giderilmesi amacıyla Kazak okullarına yönelik bir çalışma planı oluşturdu.

Yayın kurulu 31 Ocak 1921'de yaptığı toplantıda Kazakça ders kitaplarının hazırlanması ve yayınlanmasına ilişkin tedbirleri belirledi. Okulda öğretilen konulara ilişkin ders kitaplarının taslaklarını yazan yazarların listesi onaylandı. Birleşik Konsey toplantısına A. Baitursynuly başkanlık etti.

Anahtar kelimeler: Kazak Kitapları, Kazan. Çağatay Dili, Kazakça, Türkçe, Kazan Yayınevi. Hissa, Destan